

Eray Öntaş¹, Barış Sezer², Pınar Okyay³

DOI: 10.17942/sted.1430097

Geliş/Received: 01.02.2024
Kabul/Accepted: 14.02.2024

Özet

İnternet erişiminin artması ve dijital araçların sürekli gelişimi sayesinde, çevrimiçi araştırmalar veri toplama ve analiz süreçlerinde giderek daha önemli bir role bürünmüş, araştırma metodolojilerine yenilikçi bir boyut kazandırmıştır. Bu derleme makalesinde, dijital çağın araştırma metodolojileri üzerindeki etkisi ve çevrimiçi veri toplama süreçlerinin aşamaları incelenirken, pratik uygulama örnekleri sunulmaktadır. Giriş bölümünde, çevrimiçi veri toplama yöntemlerinin avantajları ve dezavantajları ele alınarak, bu yöntemlerin akademik araştırmalarda nasıl önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır. İlk bölüm, çevrimiçi araştırmalarda metodolojinin temel basamaklarını, araştırma tasarımından raporlamaya kadar her adımda karşılaşılabilecek sorunlar ve çözüm yollarını ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. İkinci bölüm, ücretsiz çevrimiçi veri toplama araçlarının kullanımına yönelik pratik örnekler ve adım adım rehberlerle, araştırmacılara etkili anket tasarımı ve uygulaması konusunda yol göstermektedir. Son bölüm, çevrimiçi anketlerin etik ilkeler çerçevesinde yürütülmesine odaklanarak, katılımcıların gizliliği, onam süreçleri ve veri güvenliği gibi konuları temel prensipler olarak ele almaktadır. Bu makale, teorik bilgilerin yanı sıra, çevrimiçi veri toplama süreçlerinde çalışacak araştırmacılara uygulamalı bir kılavuz sağlayarak, bu alanda etkili ve etik araştırmalar yapılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: veri toplama; anket tasarımı; sağlık anketleri; araştırma tasarımı; araştırma etiği; internet

Abstract

As internet access increases and digital tools continue to evolve, online research has become an increasingly important role in data collection and analysis processes, adding an innovative dimension to research methodologies. This review article examines the impact of the digital age on research methodologies and the stages of online data collection processes, while providing practical application examples. The introduction discusses the advantages and disadvantages of online data collection methods, emphasizing their significant role in academic research. The first section thoroughly addresses the fundamental steps of methodology in online research, from research design to reporting, including the challenges encountered at each step and their solutions. The second section guides researchers in the effective design and implementation of surveys, with practical examples and step-by-step instructions on using free online data collection tools. The final section focuses on the ethical conduct of online surveys, discussing core principles such as participant privacy, consent processes, and data security. This article aims to contribute to effective and ethical research in this field by providing practical guidance alongside theoretical knowledge for researchers engaged in online data collection processes.

Keywords: data collection; questionnaire design; health surveys; research design; research ethics; internet

¹ Uzm. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı (Orcid no: 0000-0002-0150-0694)

² Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi ve Bilişimi Anabilim Dalı (Orcid no: 0000-0003-0695-0819)

³ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı (Orcid no: 0000-0002-3565-1490)

Giriş

Günümüzde, sürekli gelişen teknolojik imkanlar ve internetin dünya çapında yaygınlaşması, çevrimiçi araştırma yöntemlerini, bilgi toplama ve analiz süreçlerinde öncelikli bir araç haline getirmiştir; bu durum, akademik araştırmaların yelpazesini genişletmektedir. Çevrimiçi veri toplama yöntemlerinin tercih edilmesi, hızlı oluşu, maliyet etkinliği ve daha geniş katılımcı kitlesine ulaşabilme gibi avantajlar sunarken, yanıt kalitesi, örneklemeyle ilişkili yanlılıklar ve veri güvenliği gibi konular bu yöntemlerin dezavantajları arasında yer almaktadır.

Bu derleme makalesi, çevrimiçi veri toplama sürecinin aşamalarını kapsamlı bir şekilde ele alarak, bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara iyi uygulama örnekleri içeren pratik bir kılavuz sunmayı amaçlamaktadır.

Derlemenin ilk bölümünde, çevrimiçi anket çalışmalarında metodolojinin temel taşları ele alınmaktadır. Araştırmanın temelini oluşturan tasarım ve geliştirme süreçleri, başlıklandırma aşamasından raporlama aşamasına kadar her detayıyla incelenmektedir. Çevrimiçi anket çalışmalarında karşılaşılabilecek olası sorunlar ve bu sorunların çözüm yolları tartışılmaktadır.

İkinci bölümde, çevrimiçi veri toplama araçlarının tasarımı ve uygulamasına odaklanılmaktadır. Özellikle, ücretsiz çevrimiçi veri toplama araçlarının nasıl kullanılabileceği ve bu araçlarla nasıl etkili anketler oluşturulabileceği üzerinde durulmaktadır. Pratik örnekler ve açıklamalı görseller aracılığıyla, bu araçların kullanımına dair adım adım bilgiler sunulmaktadır. Bu bölüm, araştırmacıların kendi çevrimiçi anketlerini etkili bir şekilde tasarlamaları ve uygulamaları için pratik çözümler ve ipuçları sağlamaktadır.

Son bölümde ise çevrimiçi anketlerin etik ilkeler çerçevesinde nasıl yürütülebileceği tartışılırken; katılımcıların gizliliği, onam süreçleri ve veri güvenliği gibi konular, çevrimiçi veri toplamanın temel prensipleri olarak ele alınmaktadır.

A) Çevrimiçi Anket Çalışmalarında Yöntem

1. Tasarım ve Geliştirme Süreci

Araştırmanın temel bileşenleri, veri toplama formunun (bu makale bağlamında çevrimiçi anketin) tasarımına geçilmeden önce dikkatlice planlanmalı ve organize edilmelidir (1):

1.1. Araştırma Başlığının Belirlenmesi

Bir araştırmacının başlığı, yapılacaklar hakkında araştırmacıya (ve nihai haliyle okuyucuya) bir içgörü sunar. İyi bir başlığın belirlenmesiyle araştırmanın yarısının tamamlandığı varsayılabilir. Çalışmanın tasarımı, yaygın kullanılan terimlerle başlıkta yer almalıdır. Belirlenen başlıktan sonra iki nokta koyup araştırmanın epidemiyolojik tipi (örn, tanımlayıcı, kesitsel, vaka kontrol), araştırma örnekleme dahil olan kişiler/ gözlemler, araştırma yeri, zamanı gibi kısa bilgiler de eklenebilir. Bazı dergiler, başlığı 200 karakterle sınırlarken, bazı dergiler ana başlığa ek olarak 50 kelimeyle sınırlı bir alt başlık talep etmektedir. Yayınlar, görünürlük ve atıf üzerinden gelir modeli kurgulayan dergilerde yayımlanırlar. Bu dergiler, kendi yayınlarının, daha fazla görünür olabilmesi ve ilgili diğer yayınlarla yarışabilmesi için, arama motorları algoritmalarına göre başlıkların düzenlenmesini önerebilirler. Araştırmanın ve bulgularının daha görünür olabilmesi için, arama motoru optimizasyonun yapılması ve başlığın ilk kelimelerinde 1-2 anahtar kelimeye yer verilmesi, özet kısmında da bu anahtar kelimelerin tekrarlanması önerilir. Çalışma tamamlandıktan sonra, özet oluşturulurken başlık revize edilebilir.

Anahtar kelimelerin belirlenmesinde ise ortak terimlerin kullanılması önemlidir. İngilizce terimler için National Library of Medicine (NIH) Medical Subject Headings (MeSH) tarafından oluşturulan ve PubMed makalelerinin indekslemesinde kullanılan sözlükten faydalanılabilir; arama motoruna "NIH MeSH" yazarak MeSH Browser'a ulaşılabilir.(2) Türkçe anahtar kelimeler (ve MeSH karşılıkları) için ise Türkiye Bilim Terimleri (TBT) internet sitesi kullanılabilir (3).

- National Library of Medicine (NIH) Medical Subject Headings (MeSH): <https://meshb.nlm.nih.gov/>
- Türkiye Bilim Terimleri (TBT): <https://www.bilimterimleri.com/>

1.2. Araştırma Amaçlarının Belirlenmesi

Herhangi bir araştırmanın ve dolayısıyla veri toplama formu gibi araştırma bileşenlerinin temelini, net bir "amaç" oluşturur. Bu net amaç, kişi/gözlem, yer ve zamanı net bir biçimde belirlemelidir. Yapılacak araştırmayla, literatüre daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak sunulacak katkılar ve araştırma çıktılarının topluma faydaları düşünülmeli, mümkünse araştırma

sonunda ortaya konması öngörülen olası 5 anahtar bulgu bu aşamada akla getirilmelidir.

1.3. Hipotezlerin Belirlenmesi

Hipotezler, araştırmanın rehberi olarak işlev görür ve amaca yönelik tahminlerde bulunmayı sağlar. Araştırmanın amaçlarına uygun hipotezler, araştırmanın odak noktasını keskinleştirir ve elde edilecek verinin analiz yöntemlerinin şekillenmesinde yol gösterici olur. Benzer biçimde araştırmanın amacına uygun araştırma soruları ve/veya araştırma alt soruları belirlenmeli bulgular ve tartışma kısımları bu akış ile yürütülmelidir.

1.4. Araştırmanın Tasarımının Belirlenmesi

Araştırmanın tasarımı, araştırmacının amacına ve kaynaklarına göre belirlenir. Araştırmacılar, araştırma bütçesi, araştırmacı sayısı, altyapı vb. gibi kaynaklara göre araştırmanın amacı modifiye edilir. Çevrimiçi anket kullanılarak yapılacak tanımlayıcı araştırma tasarımıyla bir hipotez oluşturabilmek için mevcut durumu ortaya koyabilecek temel bulgular sunulabilir veya bu temel bulguların ötesine geçerek, analitik araştırma tasarımıyla amaca yönelik oluşturulacak hipotezler test edilebilir. Araştırmanın tasarımına göre her bir katılımcının seçilme olasılığının eşit ve sabit olduğu olasılıklı örnekleme yöntemleri (basit rastgele örnekleme, sistematik rastgele örnekleme, tabakalı örnekleme, küme örnekleme vs.) veya olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri (amaçsal/yargısal, kolaylık/uygunluk, ardışık, kota, kartopu vb.) kullanılabilir. Seçilecek örneklemin evreni temsil etmesi isteniyorsa, bu temsiliyetin ne kadar hata ve ne kadar güçle sağlanabileceğine karar verilmeli ve buna göre örneklem büyüklüğü belirlenmelidir.

Çevrimiçi anketlerle eğer tamamı internet kullanıcısı olan bir kitleye üzerinde çalışma yapılmıyorsa, bu durum, internet kullanıcı olmayan kullanıcıların eşit olasılıkla araştırmaya katılamayacak olmasına ve dolayısıyla katılımcıların seçimine bağlı yanlılığa neden olacaktır. Bu yanlılığı aşmak için, tamamı internet kullanıcısı olan belirli bir özelliği ile tanımlanabilir/sınırlanabilir dar bir evren/kitle üzerinde, kitlenin tamamına ulaşılması hedeflenerek kesitsel tasarımda bir araştırma yürütülebilir. Örneğin, bir tıp fakültesinde dönem ... öğrencileri ya da üçüncü basamak bir hastanede ... tarihlerinde ... servisinde yatan hastalar. Aksi durumda, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemiyle

yapılan bu araştırma bulguları değerli olsa da araştırma katılımcıları kitleyi temsil edemeyecek ve elde edilecek bulgular kitlenin tamamına genellenemeyecektir.

Araştırma amacına uygun olarak katılımcıların araştırmaya dahil edilme ve dışlanma kriterleri belirlenmelidir.

1.5. Araştırma Amacına ve Tasarımına Uygun Veri Kaynaklarının Belirlenmesi

Bu makale odağında, veri kaynağı gönüllü katılımcılar olan araştırmalar için çevrimiçi anketin, veri toplama aracı olarak kullanılması yer almaktadır.

1.6. Amaçlara (ve Hipotezlere) Yönelik Soruların Oluşturulması

Amaca yönelik sorular, anketin verimliliğini ve etkinliğini artırır. Oluşturulan her bir soru, amaç veya amaçlarla eşleştirilmeli; araştırma amacıyla uyuşmayan ve sadece merak ile eklenen sorular araştırmadan çıkarılmamalıdır. Amaca yönelik en az sayıda soru hazırlanması hedeflenmelidir.

1.6.1. Soru Tipleri: Elde edilecek verinin tipini (nominal, ordinal, sayısal vb. veri) ve analiz edilebilirliğini belirler. Çevrimiçi anketlerde, yanıtlar **açık uçlu** olarak belirlenebileceği gibi araştırmacılar tarafından literatüre ve araştırma amaçlarına göre **yapılandırılmış** (örn. bir veya birden fazla seçenek ile yanıt verilebilen) da olabilir. Katılımcıların ifade özgürlüğünü artırmak için «Fikrim yok» veya «Yanıt vermek istemiyorum» gibi seçeneklerin eklenmesi önemlidir. İyi bir ankette yanıtlara “diğer” seçeneği eklemek yerine, olası seçenekler öngörülmesi ve yapılandırılmış olarak katılımcılara sunulmalıdır.

1.6.2. Anketin Uzunluğu (Soru Sayısı) ve Tamamlanma Süresi: Anketin uzunluğu ve tamamlanması için gereken süre, katılımcıların anketi tamamlama olasılığını etkiler. Uzun ve zaman alıcı anketler düşük yanıt oranlarına neden olabilir. İdeal anket süresi ve soru sayısının belirlenmesi, katılım oranını ve veri kalitesini artırmaya yardımcı olur.

1.6.3. Ön Deneme ve İyileştirmeler:

Araştırmacı, araştırdığı hedef kitleye dahil değilse, hedef kitlenin tanınması için ön deneme yapılması kaynakların daha etkin kullanılmasını ve bulguların hedef kitleyi daha doğru

yansıtmasını sağlayacaktır. Ön deneme, hedef kitlenin araştırmaya dahil edilmeyecek küçük bir kısmında veya özellikleriyle kitleye çok benzeyen başka bir gönüllü kitle ile yapılmalıdır. Ön denemede, soruların ve yapılandırılmış yanıtların anlaşılabilirliği ele alınmalı, tepkilere göre hassas algılanabilecek noktalar düzenlenmelidir. Anket farklı bir dilde uygulanacaksa, konuyla ilgili alanda çalışan bir tercümana çevrilen metin, başka bir tercüman yeniden Türkçe'ye çevrilerek uyumu test edilmelidir. Ön denemede çeviriye bağlı olası anlam kayıpları değerlendirilmeli, sorular diğer kültüre duyarlı olarak modifiye edilmelidir. Bu aşamada en önemli noktalardan biri soru sayısına dair tepkilerin değerlendirilmesi ve ortalama yanıtlama süresinin belirlenmesidir. Ön deneme süreci, aynı zamanda çevrimiçi anketi eş zamanlı değerlendiren araştırmacılar için de pratik bir eğitim sağlar.

1.6.4. Bilgilendirme ve Onam Metni:

Katılımcıların gizliliğinin korunması ve onaylarının alınması, etik bir anketin temel unsurlarıdır. Anketin başında, katılımcılara verinin nasıl kullanılacağı, gizlilik politikaları ve katılımın gönüllü olduğu hakkında bilgi verilir. Çevrimiçi ankete başlamadan önce, araştırmanın adı, amacı, nerede ve kimler tarafından yapıldığı, verinin nasıl kullanılacağı, araştırmanın katılımcıya olası faydaları, etik kurul ve varsa ilgili kurum izinleri, anketin tamamlanma süresi, araştırmaya katılımın "gönüllü" olduğu ve anketi istediği zaman yarıda bırakabileceği, gerek duyulduğunda ulaşılabilmesi için sorumlu araştırmacıların iletişim bilgileri, açıklama metninde sunulmalı ve bu bilgilendirmeler ışığında onamı olması durumunda, ankete devam etmesi istenmelidir.

1.6.5. Katılımcı İletişim Stratejileri: Kamu yararı için oluşturulan bir araştırmanın çıktıları, katılımcılar ile kolay anlaşılır bir biçimde paylaşılmalıdır. Eğer tam bir anonimite sağlanmak isteniyorsa, son sorunun ardından özet bulguların paylaşılacağı internet sitesi adresi ve sitenin aktif olacağı tarih paylaşılabilir veya katılımcının iletişim tercihine göre, paylaşacağı e-posta adresine özet bulgular iletilebilir.

1.6.6. Ölçek Kullanımı: Veri toplama formunda bir veya daha fazla ölçek kullanılacaksa ölçeği geliştiren kişilerden izin alınmalıdır. Türkçe'ye uyarlanmış bir ölçek kullanılacak ise hedef kitleyle olabildiğince benzer olan bir kitlede Türkçe

geçerliliği ve güvenilirliği geliştirilmiş güncel versiyonu kullanılmalıdır. Konuyla ilgili Türkiye'de geliştirilmiş veya Türkçe'ye uyarlanmış ölçme araçlarına Türkiye Ölçme Araçları Dizini (TOAD) sitesinden erişilebilir.

- Türkiye Ölçme Araçları Dizini (TOAD): <https://toad.halileksi.net/>

1.7. Veri Toplama Aracının Katılımcılara Ulaştırılması

Anketin başarısı, doğru hedef kitleye etkin bir şekilde erişebilmekle orantılıdır. E-posta, sosyal medya platformları ve web siteleri gibi çeşitli kanallar aracılığıyla katılım sağlanabilir. Ayrıca, genel duyurular veya özel amaçlar için oluşturulan WhatsApp/Telegram grupları gibi ağlar, belirli demografik gruplara veya profesyonellere ulaşmak için kullanılabilir. Etkili dağıtım, yüksek katılım oranlarına ve dolayısıyla daha güvenilir veriye yol açar.

1.8. Verinin Toplanması ve Depolanması (4)

Verinin toplanması ve depolanması süreci, anketin bütünlüğünün korunması açısından önemlidir. Verinin toplanmasında ve depolanmasında, olası riskler, sorunlar tanımlanmalı, savunmasız kişilerin korunması öncelenmelidir. Anketin uygulanmaya başlanmasından sonraki süreçte adımlar ve roller tanımlanmalıdır. Sürece yönelik bir akış şeması oluşturulmalıdır. Veri seti olabildiğince doğru, eksiksiz, tutarlı, geçerli ve eş zamanlı olmalıdır. Eş zamanlı veri toplama, verinin gerçek zamanlı olarak değerlendirilmesine ve sürecin iyileştirilmesine imkân tanır. Verinin güvenli ve etik bir şekilde depolanması gizlilik standartlarına ve veri koruma yasalarına uygun olmalıdır. Veri, katılımcıların mahremiyetine saygı gösterilerek ve uygun güvenlik önlemleri altında saklanmalıdır.

- The IFRC Solferino Academy Data Playbook V1: https://preparecenter.org/wp-content/uploads/2022/11/DTPB_V1.pdf

1.9. Veri Analizi

Analiz, toplanan verinin işlenmesi ve yorumlanmasında önemli bir süreçtir. Bu aşama, araştırma tasarımına göre tanımlayıcı istatistiklerin kullanılmasını ve/veya daha ileri analitik tekniklerin uygulanmasını içerir. Bulgularda, katılımcı sayısı, katılım oranı ve anketin tamamlanma oranı gibi araştırmanın kapsamına dair temel metriklerin ardından, yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir durumu gibi

temel demografik ve sosyoekonomik bulgular ile araştırmaya dahil edilen katılımcılar hakkında tanımlayıcı bilgiler sunulur. Analitik analizlerle, değişkenler arasındaki ilişkilerin, trendlerin ve varsa nedenselliğin ortaya çıkarılmasını amaçlanır; bu süreç, araştırmanın hipotezlerini test etmek ve sonuçların anlamlı yorumlarını yapmak için kritiktir. Analitik tasarımda olmayan tanımlayıcı çalışmalarla veya olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleri ile nedenselliğin ortaya konamayacağı, bulguların yorumlanması aşamasında unutulmamalıdır. Çeşitli istatistiksel yazılımlar, bu süreçte veri analizini kolaylaştırmak ve güçlendirmek için kullanılır, böylece araştırmacılar veri setlerinden maksimum bilgiyi çıkarabilirler. Temel tanımlayıcı istatistikler için Free Software Foundation tarafından kullanıma sunulan ücretsiz GNU PSPP istatistik yazılımı kullanılabilir (5).

- GNU PSPP İstatistik Yazılımı:
<https://www.gnu.org/software/pspp/>

1.10. Bulguların Raporlanması

Raporlama, anket çalışmasının bulgularını düzenli ve anlaşılır bir formatla paylaşma sürecidir ve araştırma tipine uygun kontrol listelerinin kullanımı bu sürecin kalitesini artırır, standardizasyonunu sağlar. Enhancing the QUALity and Transparency Of health Research (EQUATOR) Network üzerinden araştırma tasarımına göre kontrol listesi seçilebilir (6). Tanımlayıcı tasarımda yapılacak çevrimiçi anketler için STROBE (7) ve E-CHERRIES (8) gibi rehberler, sonuçların doğru ve eksiksiz bir şekilde raporlanmasına yardımcı olur. Katılımcı özeti, anketin gerçekleştirildiği grubun genel özelliklerini ve demografik bilgilerini sunarken, yönetici özeti araştırmanın en kritik bulgularını kısa ve öz bir şekilde özetler, böylece karar vericiler ve diğer ilgili taraflar tarafından hızlıca değerlendirilebilir. Veri görselleştirme ise, karmaşık veri setlerini grafikler, tablolar ve diğer görsel araçlar kullanarak daha anlaşılır hale getirir, bu sayede raporun etkisi artar ve bulguların anlaşılması kolaylaşır. Etkili bir raporlama, araştırma sonuçlarının ilgili taraflarca doğru şekilde anlaşılmasını ve kullanılmasını sağlar.

- Kontrol listeleri dizini için: The EQUATOR Network <https://www.equator-network.org/>
- Veri görselleştirme için: Canva https://www.canva.com/tr_tr/free/

2. Karşılaşılabilecek Olası Sorunlar

2.1. Yanlılık Kaynakları

Örnekleme sürecinde meydana gelebilecek yanlılıklar, araştırma sonuçlarının doğruluğunu ve genel geçerliliğini önemli ölçüde etkileyebilir. Bu yanlılıklar özellikle, hedef kitlenin temsil edilememesiyle karşımıza çıkar. İnternet erişiminin ve dijital okuryazarlığın sınırlı olduğu demografik gruplar, çevrimiçi anketlerde yeterince temsil edilmeyebilir. Bu durum, bazı toplulukların görüşlerinin göz ardı edilmesine veya yanlış yorumlanmasına yol açabilir. Bu türden yanlılıkların önceden tanımlanması ve minimize edilmesi, araştırma çıktılarının doğru olmasını sağlar.

Olası yanlılık kaynakları ve azaltma yöntemleri aşağıda sıralanmıştır:

- Seçim yanlılığı: Araştırmaya dahil edilme kriterlerini karşılayan kişilerin, araştırmaya katılımlarının rastgele olmaması, belirli bir grup üzerinde yoğunlaşılması sonucu ortaya çıkabilir. Veri toplama formunun, tanımlanan hedef kitlenin ya da örneklemin tamamını kapsayacak şekilde ulaştırılması ve bunların rastgele seçilmesi sağlanmalıdır. Örneğin, yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin ağırlıkta olduğu bir anket, düşük gelirli grupları yeterince temsil edemeyebilir. Çözüm olarak, hedef kitleyi geniş bir demografik spektrumdan seçmek ve katılım için çeşitli kanallar kullanmak etkili olabilir.
- Gönüllü katılıma bağlı seçim yanlılığı: Anketi tamamlamaya istekli bireyler, belirli özellikler gösterebilir, fakat konuya duyarlı ve çekinceleri olan kişiler araştırmada yer almak istemeyebilir, bu durum sonuçları etkileyebilir. Anketi yanıtlayanlar ile yanıt vermeyenler arasında sistematik farklılıklar olabilir. Örneğin, anket cinsiyet açısından herhangi bir kısıtlama içermese bile, yanıtların çoğunluğu belirli bir cinsiyetten olabilir. Bir sağlık anketine katılanların çoğunun sağlık konularına önceden ilgi duyan kişiler olması, genel popülasyonun görüşlerini yansıtmayabilir. Araştırma amaçları ve katılımcıya faydası çalışma başlamadan iyi açıklanmalı ve katılım oranları artırılmalıdır.
- Ölçüm yanlılığı: Soruların yanıltıcı veya önyargılı bir şekilde oluşturulması nedeniyle katılımcıların yanıtlarının etkilenebilir. Örneğin, politik bir anketin soruları, belirli bir siyasi görüşe yönlendirici ifadeler içerebilir. Bu tür yanlılıkları

önlemek için, soruların nötr bir dilde ve açık bir şekilde formüle edilmesi, ön testler yapılması ve farklı kültürel arka planları göz önünde bulundurarak soruların hazırlanması önemlidir.

- Erişim ve dijital okuryazarlık yalnlığı: Hedef kitle, çevrimiçi anketlere erişemeyebilir, dijital platformlarda kendilerini ifade etmekte zorlanabilir veya teknolojiyi kullanmada yetersiz olabilirler. Bu durum, özellikle yaşlı nüfus veya düşük dijital okuryazarlığa sahip bireyler arasında gözlemlenebilir. Örneğin, kırsal bölgelerde yaşayan yaşlı nüfus, internete erişimde zorluk çekebilir. Anketlerin basit ve anlaşılır olması, teknik destek sağlanması bu sorunları hafifletebilir. Kitleye erişim için yalnızca Whatsapp/Telegram grupları kullanmak yerine, ankete erişilebilen web sitesi veya e-posta ile birden fazla kanaldan kişileri ulaşılmalı, internet erişimi olmayanlar için çeşitli erişim noktaları oluşturulmalı ve mobil cihazlardan ankete ulaşacaklar için ara yüz optimize edilmelidir.

2.2. Düşük Yanıt Oranı (9,10)

Çevrimiçi anketlerde düşük yanıt oranının aşılması, anket tasarımı ve uygulamasındaki çeşitli stratejilerle mümkündür. Eğitim düzeyine göre anketin uzunluğu ve soru sayısını ayarlamak, katılımcıların anketi tamamlama olasılığını artırabilir. Daha eğitilmiş katılımcılar genellikle daha uzun anketlere katlanabilirken, daha az eğitilmiş katılımcılar için kısa ve öz anketler daha etkili olabilir. Anketin süresi de önemlidir; katılımcıların çok fazla zaman harcamasını gerektiren anketler, yorgunluk ve doyunluk hissine yol açarak başlayanların anketi tamamlama oranını düşürebilir.

Anket yorgunluğu, katılımcıların anketlere karşı ilgisizlik geliştirmesi durumudur. Pandemi sonrası ekran maruz kalımıyla etkisi artan bu durum, yanıtların kalitesini düşürebilir ve sonuçların güvenilirliğini azaltabilir. Anket yorgunluğunu önlemek için, anketlerin kısa ve ilgi çekici olması önemlidir.

E-posta tabanlı anketlere ek olarak, beraberinde web tabanlı anketlerin kullanımı da yanıt oranlarını artırabilir. E-posta anketlerinin sınırlamalarını aşmak ve daha geniş bir kitleye ulaşmak için bu iki yöntemin kombinasyonu etkili bir çözüm olabilir. Bu yaklaşım, katılımcılara tercih ettikleri platformda yanıt verme esnekliği sağlar.

Gizlilik endişeleri de çevrimiçi anketlerde katılımı

etkileyen önemli bir faktördür. Katılımcıların bilgilerinin güvende olacağına dair güvence vermek, yanıt oranlarını artırabilir. Anketlerin anonim olması (veya takma isimle katılabilecekleri psödoanonim olmaları) ve toplanan verinin yalnızca araştırma amaçlı kullanılacağına açıkça belirtilmesi, katılımcıların gizlilik endişelerini hafifletebilir.

Diğer önemli faktörler arasında anketin görsel tasarımı, dilin anlaşılabilirliği ve soruların netliği yer alır. Ayrıca, anketin amacı ve önemi katılımcılara açıkça iletilmelidir. Katılımcılara anketi tamamladıktan sonra geri bildirim sağlamak veya sonuçları paylaşmak da katılımı teşvik edebilir. Son olarak, teşvikler ve ödüller gibi yöntemler de katılım oranlarını artırmada etkili olabilir, ancak bu yaklaşımların etiğine ve etkisine dikkat edilmelidir.

2.3. Veri Kalitesi ve Güvenilirliği

Çevrimiçi anketlerde veri kalitesi, araştırmacılar için en önemli endişelerden biridir. Bu endişelerin başında doğru olmayan yanıtlar gelir. Herkese açık bağlantılar ve anonimleştirme, katılımcıların rastgele veya düşüncesiz yanıtlar vermesine yol açabilir. Doğruluğu artırmak için, anketlere erişimi kontrol etmek ve katılımcıların kimliklerini doğrulamak önemlidir. Ancak bu, anonimlik ve gizlilikle dengelenmelidir. Birden çok yanıtın önlenmesi de kritik bir konudur. Teknik önlemlerle IP adresi kontrolü veya benzersiz katılım kodları kullanılarak, bir kişinin birden fazla yanıt vermesini engellenebilir (8).

Yetersiz kalitatif veri, özellikle derinlemesine anlayış gerektiren konularda bir başka endişe kaynağıdır. Kalitatif verinin kalitesini artırmak için, soruların açık uçlu ve düşündürücü olması gerekir. Ayrıca, katılımcılara yeterli zaman ve alan sağlanmalı, yanıtlarının değerli olduğu ve dikkate alınacağı hissettirilmelidir. Anketlerin tasarımı ve uygulanması sırasında bu faktörlere dikkat edilerek, çevrimiçi anketlerden elde edilen verinin kalitesi ve güvenilirliği artırılabilir.

2.4. Teknik Sorunlar

Çevrimiçi anketlerde karşılaşılan teknik sorunlar, araştırmanın başarısını doğrudan etkileyebilir. Özellikle kullanıcı deneyimi ve erişilebilirlik önemli faktörlerdir. Kullanıcı deneyimi, anketin ne kadar sezgisel ve kolay kullanıldığını belirler. Kullanıcı arayüzü sade ve anlaşılır olmalı, katılımcıların anketi rahatça doldurabilmeleri için yönlendirmeler açık ve net olmalıdır. Erişilebilirlik

ise, anketin farklı cihazlarda ve tarayıcılarda sorunsuz çalışmasını, ayrıca engelli katılımcılar için de uygun olmasını gerektirir. Örneğin, ekran okuyucuları kullanan görme engelli bireyler için anketin uyumlu olması önemlidir.

Diğer yandan, kullanılan dijital platformun kısıtlılıkları da dikkate alınmalıdır. Her platformun kendine özgü teknik sınırlamaları, güvenlik özellikleri ve kullanıcı ara yüzü tasarımları vardır. Bu kısıtlamalar, anket tasarımını ve katılımcıların deneyimini etkileyebilir. Örneğin, bazı platformlar mobil cihazlarda düzgün çalışmayabilir veya karmaşık soru tiplerini desteklemeyebilir; sayfayı mobil cihazlarda yatay kaydırmak mümkün olmayabilir veya atlanabilir. Bu durum, anketin ulaşacağı hedef kitleyi ve toplanan verinin kalitesini sınırlayabilir. Bu nedenle, anketin amacına ve hedef kitlesine uygun platformun seçilmesi, teknik sorunları en aza indirmek ve veri toplama sürecini optimize etmek için kritik öneme sahiptir. Dijital platform, ön denemede farklı cihazlardan detaylı olarak incelenmelidir.

B) Çevrimiçi Veri Toplama Araçlarının Tasarımı ve Uygulaması

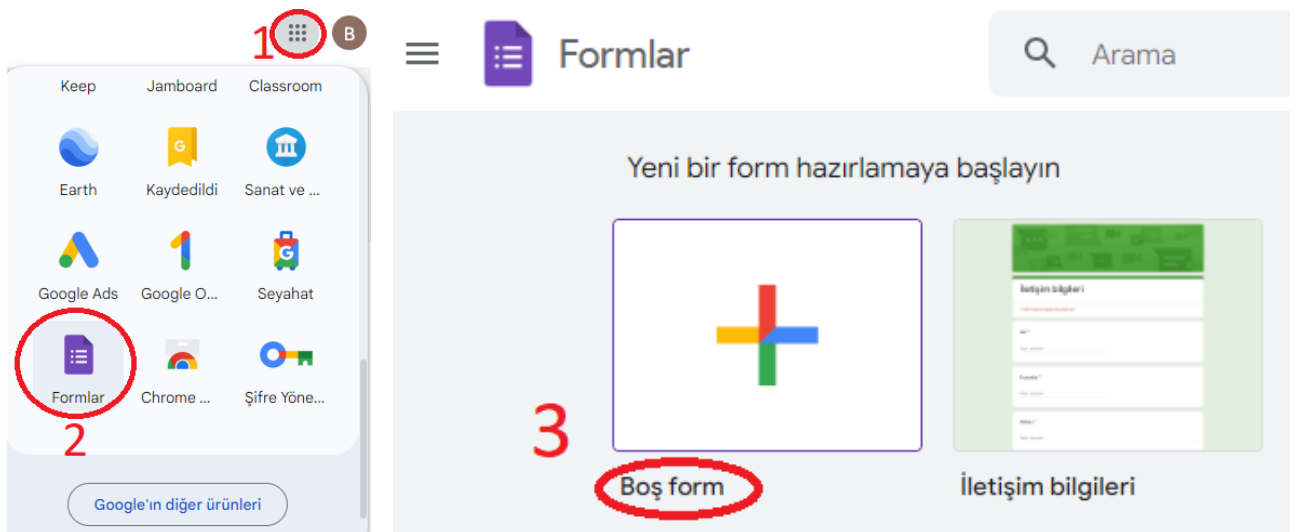
Çevrimiçi veri toplamanın birçok avantajı (maliyet, süre, çok sayıda insana kısa sürede erişim, hazır veri setine erişim vb.) olduğu gibi bazı dezavantajlı durumları da (evreni temsiliyet, teknik sorunlar, etik durumlar vb.) barındırmaktadır. Birçok ücretli ve ücretsiz veri toplamaya olanak sağlayan uygulamalar/yazılımlar (SurveyMonkey, Qualtrics, Zoho Survey, Google Forms vb.) bulunmaktadır. Bu uygulamalardan en sık kullanılanlarda biri ise Google Formlar'dır (11) (Google Hizmet Şartları

için bkz: (12)). Son dönemde Google Quiz olarak ölçme-değerlendirmede de sıklıkla kullanılan bu uygulamada herhangi bir kodlama/programlama bilgisi olmadan kısa sürede bir anket/ölçek/sınav uygulaması yapılabilmektedir. Yapılan bu uygulamanın linkinin paylaşımı ya da link üzerinden oluşturulan karekod uygulaması ile çevrimiçi olarak paylaşılıp, veri toplanabilmektedir. Aşağıda ekran görselleri üzerinden Google Formlar aracılığıyla örnek bir uygulama adım adım gösterilmektedir:

Şekil 1'de görüleceği üzere bir Google hesabı ile giriş yapıldığında, sağ üst köşede (Şekil-1'de 1 numaralı alan) yer alan uygulamalar menüsünden "Formlar" (Şekil-1'de 2 numaralı alan) tıklanarak, boş bir form (Şekil-1'de 3 numaralı alan) oluşturulur:

Şekil 2'deki ekranda anket/ölçek/testin adı, açıklama kısmına ise bilgilendirici notlar yazılabilir. Bilgilendirici notlar alanına, çalışmanın amacı, tahmini yanıtlama süresi, verinin gizliliğine ilişkin bilgi, etik kurul bilgileri, iletişim bilgileri vb. yazılabilir. Bu kısımda ayrıca "Bilgilendirilmiş Onam" alınarak, kabul eden katılımcılar ile anket formuna erişim sağlanabilir. Bu işlemin nasıl olacağına ilişkin ekran görselleri sonraki şekillerde sunulmuştur. Elektronik yoldan toplanan veriye ilişkin bir "Bilgilendirilmiş Onam Formu" aşağıdaki örnekte olduğu gibi hazırlanabilir:

"Ölçeğe / ankete / teste vereceğiniz cevaplar Google firmasının gizlilik sözleşmesi kapsamında saklanacaktır. Verileriniz araştırmacı tarafından yalnızca bilimsel araştırma amacı doğrultusunda kullanılacaktır.

Şekil 1. Yeni Bir Çevrimiçi Veri Toplama Formu Oluşturulması

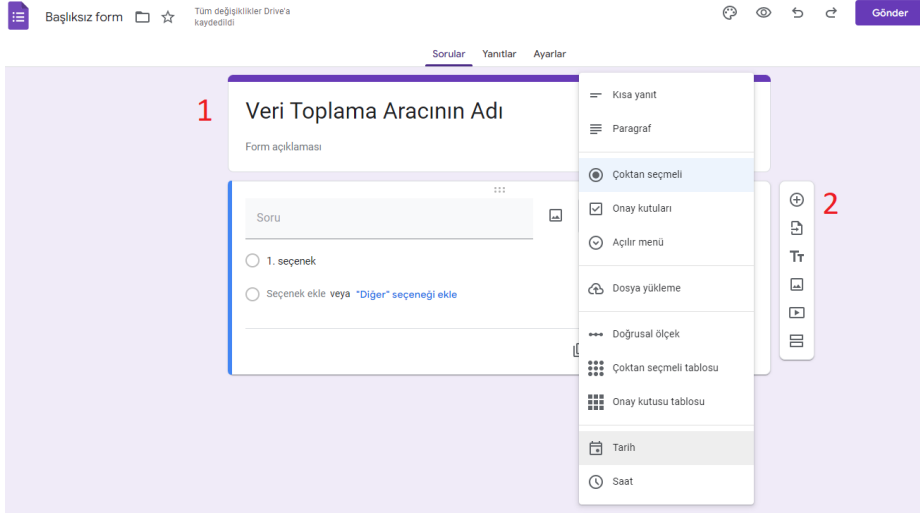
Gizlilik sözleşmesi bağlamında, Google firması sizden IP adresiniz gibi araştırmayla ilgili olmayan bilgileri toplayabilir. Ancak bunlar araştırmacı tarafından gizliliğinizi ihlal edecek şekilde kullanılmayacaktır.

Çalışmaya katılmanız gönüllülük esasına dayalıdır. Çalışmaya katılmamayı tercih edebilirsiniz veya anketi doldururken anketin başında, ortasında veya sonunda yanıtlamaya son verebilirsiniz. Bu formda kimliğinizi açığa çıkararak sorulara verilmemiştir.”

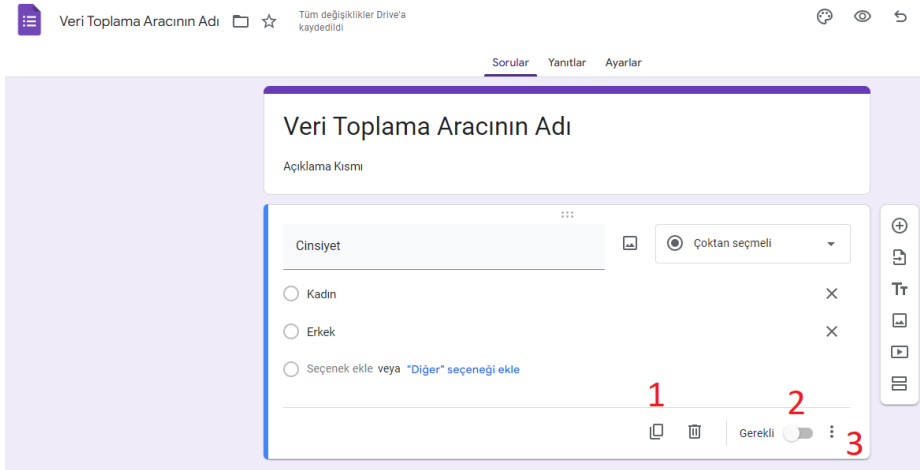
Katılımcılara görünecek anket formu başlığı ve eklenen sorular Şekil 2’de orta hatta yer alan sütunda (Şekil 2’de 1 numaralı alan) düzenlenebilmektedir. Soru oluşturmak için ise Şekil 2’de sağ tarafta (Şekil 2’de 2 numaralı alan) en üstte yer alan “+” işaretine tıklanarak soru menüsü açılabilir ve istenilen soru türü seçilerek soru oluşturulur. Yine bu kısımdaki menüde sorulara resim/video eklenebilir, veri

toplama aracının farklı bölümlerinin oluşturulması (en altta yer alan “Bölüm Ekle” sekmesine tıklanarak) sağlanır. Böylelikle veri toplama aracı arasında bir sonraki aşamada anlatılacak olan koşullu yönlendirmeler (verilen yanıtla ilgili bölümdeki sorulara erişim ya da onam veren kişilerin sorulara erişmesi vb.) sağlanabilir.

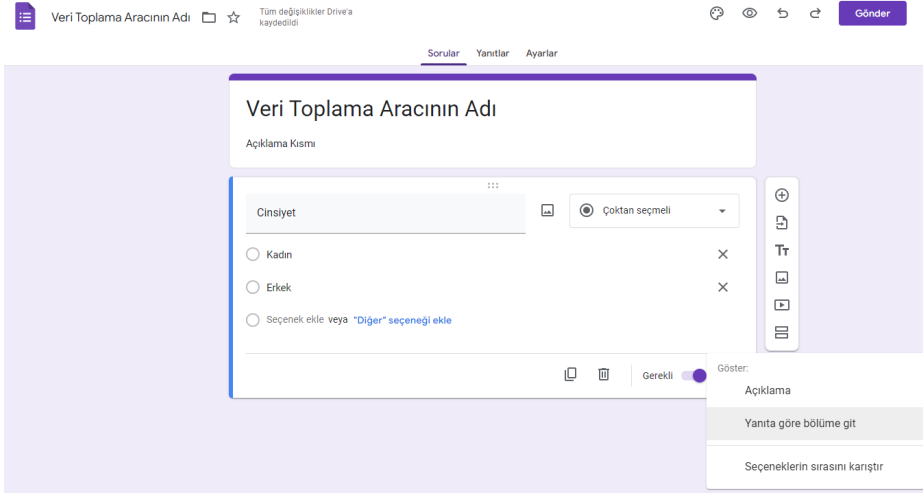
Bir önceki adımda seçilen soru türüne göre açılan ekranda Şekil 3’te görüleceği üzere soruya ilişkin ayarlar yapılabilir. Örneğin aynı soru bir sonraki soru için kopyalanarak yeni bir soru yaratılabilir (Şekil 3’te 1 numaralı alan), ilgili sorunun yanıtlanması zorunlu tutulabilir (Şekil 3’te 2 numaralı alan) ya da ilgili sorunun yanıtına göre katılımcılar farklı bir soru setine yönlendirilebilir (Şekil 3’te 3 numaralı alan). Bu yönlendirme işlemi görece en az bilinen bir özelliktir. Bunun için 3 numaralı alandaki simgeye tıkladıktan sonra “Yanıta göre bölüme git” seçilir (bkz. Şekil 4) ve sorumuzda yer alan seçeneklerin yanında Şekil 5’te görüleceği üzere hangi bölüme gidilmesinin gerektiğine ilişkin seçim yapılır.

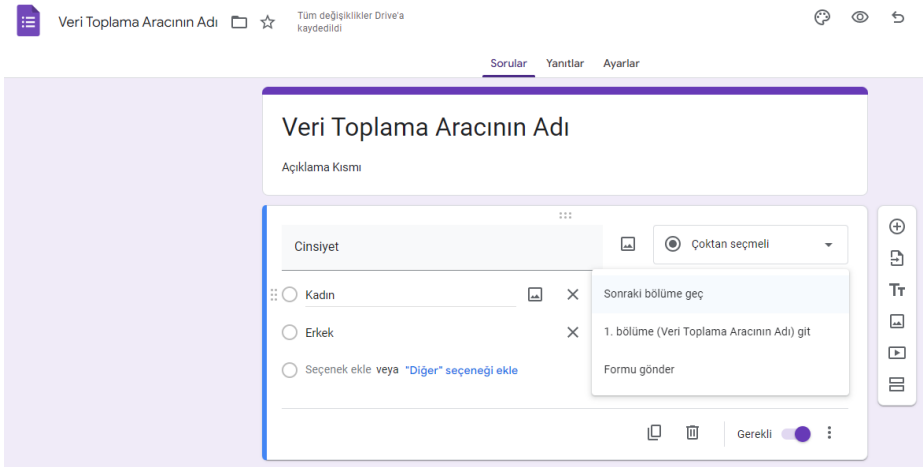
Şekil 2. Veri Toplama Aracı Ana Ekranı

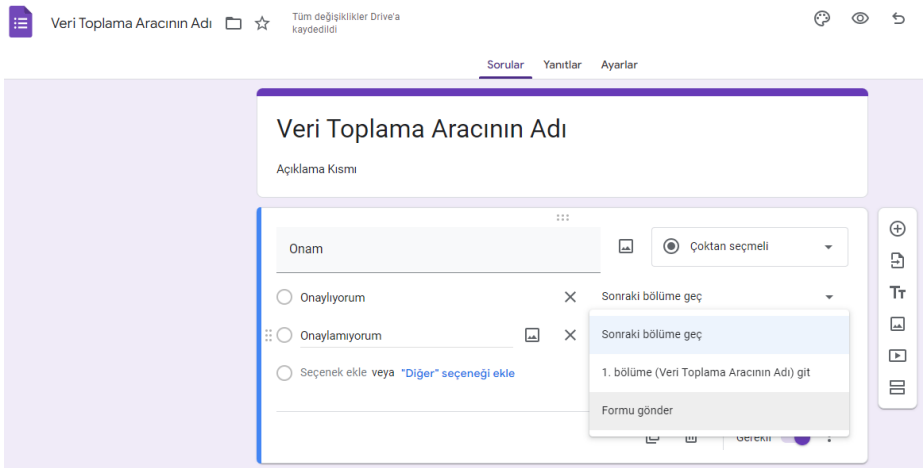
Şekil 3. Soru Ayarları

Şekil 4. Verilen Yanıtla Göre Katılımcıların Farklı Sorulara Yönlendirilmesi (1)

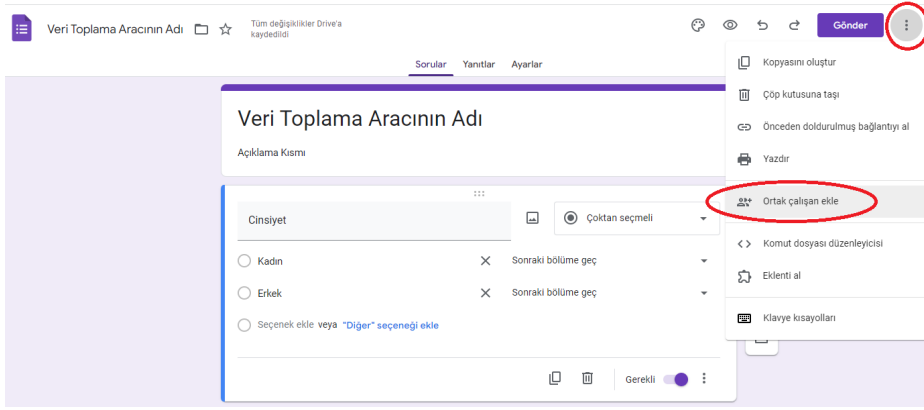
Şekil 5. Verilen Yanıtla Göre Katılımcıların Farklı Sorulara Yönlendirilmesi (2)

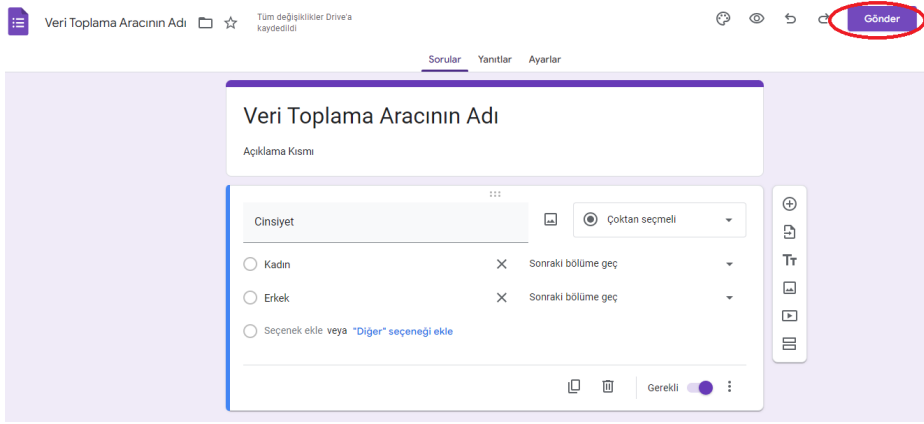
Şekil 6. Verilen Yanıtla Göre Katılımcıların Farklı Sorulara Yönlendirilmesi (3)

Şekil 5'te verilen örnekte görüleceği üzere katılımcıların yanıtına göre örneğin, kadın katılımcıların farklı sorulara, erkek katılımcıların başka sorulara erişimi sağlanabilir. Daha önceden de belirtildiği üzere bu özellik "Bilgilendirilmiş Onam"

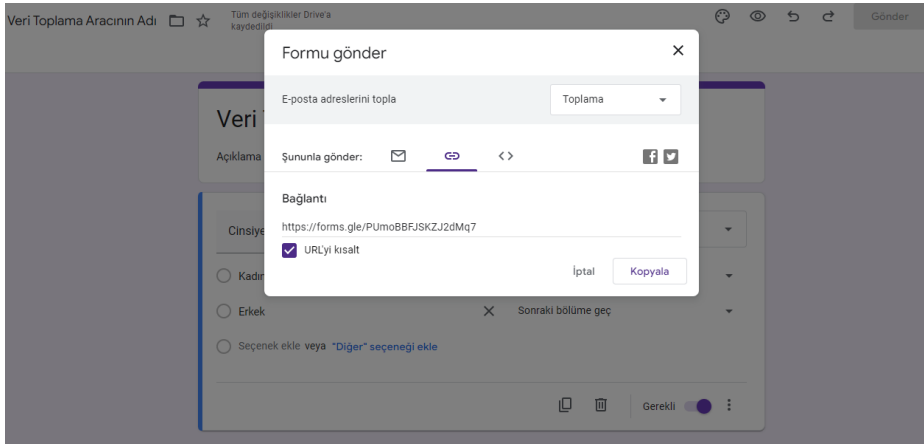
almak içinde kullanılmaktadır. Şekil 6'da görüldüğü üzere onay veren kişiler soruların yer aldığı bölüme yönlendirilirken, onam vermeyenler için süreç sonlandırılabilir. Yukarıdaki işlemler ile bir veri toplama aracı oluşturma basamakları anlatılmıştır.

Şekil 7. Formu Düzenlemek için Diğer Araştırmacıların Eklenmesi

Şekil 8. Formun Katılımcılar ile Paylaşılması (1)

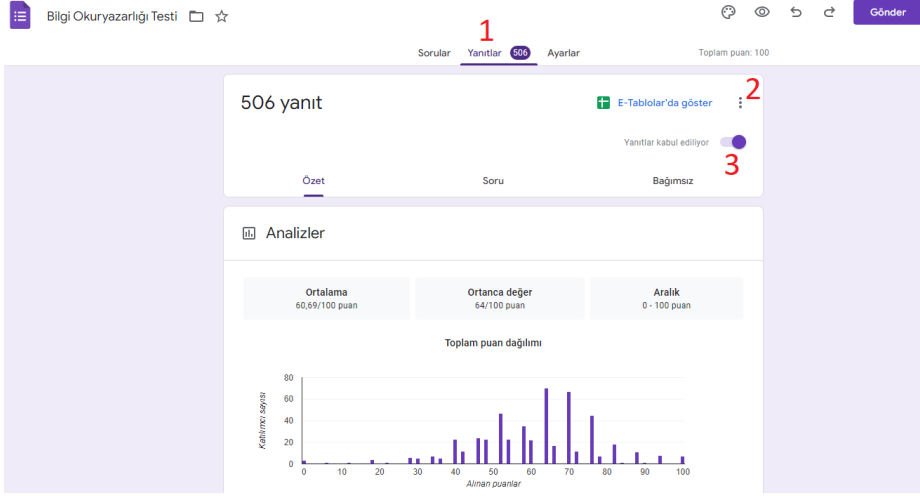
Şekil 9. Formun Katılımcılar ile Paylaşılması (2)

Şekil 7’de ise oluşturulan veri toplama aracına diğer araştırmacıların katkısını almak için erişim hakkı tanınarak birlikte form düzenlenebilir. Bunun için Şekil 7’de üst sağ köşedeki simgeye tıklanarak “Ortak çalışan ekle” seçilir ve düzenleyici olması istenen kişiler davet edilir.

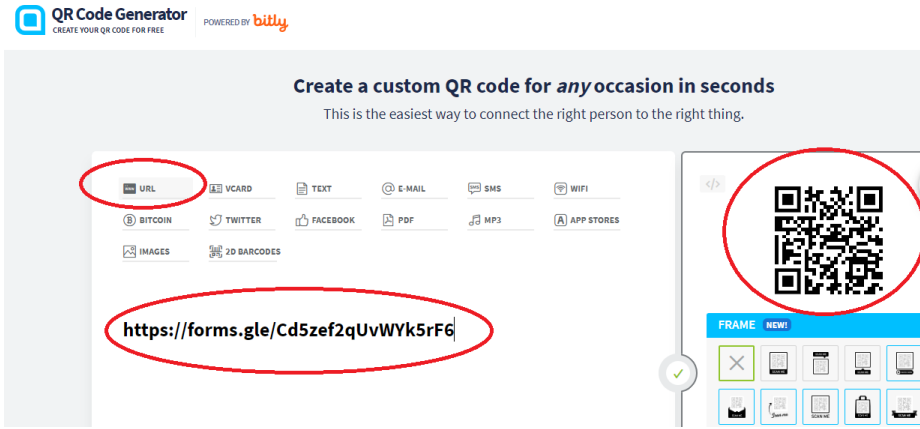
Form oluşturma işlemi bittikten sonra Şekil 8’de görüleceği üzere “Gönder” sekmesine tıklanır ve Şekil 9’daki gibi veri toplama aracının erişim

adresine ulaşılır ve bu adres hedef katılımcılar ile paylaşılabilir. Bu alanda istenilirse “E-posta adreslerini topla” özelliği ile katılımcıların Google hesabı ile yanıtlamaları sağlanabilir, böylelikle kişilerin e-posta adresleri toplanabilir ve gerekli durumlarda kendilerine geribildirim sağlanabilir.

Veri toplama sürecinde “Yanıtlar” kısmına (Şekil 10’da 1 numaralı alan) tıklanarak anlık olarak veriye ve görsellerine erişilebilir, 2 numaralı

Şekil 10. Araştırmacılar Tarafından Verilen Yanıtlara / Veriye Erişilmesi

Şekil 11. Karekod Oluşturma Ekranı

kısımdan ise veri Excel formatında bilgisayara indirilebilir. Veri toplama süreci bittikten sonra ise Şekil 10'da 3 numara ile işaretli alandan katılımcıların yanıt vermesi durdurularak araştırma sonlandırılabilir.

Son olarak ilgili veri toplama aracının daha rahat ulaşılmasını sağlamak amacıyla aşağıdaki gibi ücretsiz bir internet sitesi üzerinden (Şekil 11) karekod (QR Code) oluşturulabilir ve bu karekod indirilerek katılımcılar ile paylaşılabilir.

C) Çevrimiçi Anketler ve Etik

Çevrimiçi anketlerle yapılan çalışmalarda, araştırmacı diğer yöntemlerin kullanıldığı çalışmalarda olduğu gibi geniş bir katılım ve tam yanıtlanmış soruların peşindedir. Çünkü ankete katılım çalışma başarısının önemli bir parçasıdır. Katılımcılar için ise, anketin onlar açısından kolay yanıtlanabilir olması ve verdikleri yanıtlardaki bilgi, duygu ya da düşüncelerin paylaşımı ile ilgili duydukları güven öne çıkmaktadır.

Çevrimiçi anketlerde katılımcıların kimlik bilgileri çoğu zaman alınmaz. Katılımcılar, kimlik bilgileri ister alınsın ister alınmasın bir güven ortamının konforunu haklı olarak isterler. Bu onların en temel hakkıdır. "Önce zarar vermeme" ilkesinin en önemli başlangıç noktasıdır.

Çevrimiçi anketlerde kimlik bilgileri alınmamış olsa dahi, katılımcılar kendilerine IP adresleri ya da yanıt verdikleri platformlar aracılığı ile ulaşabileceği endişesi duyabilirler. Katılımcılara, gönüllü olarak sağlamadıkları bilgilerinin ele geçirmeye çalışılmayacağı konusunda güvence verilmelidir.

Helsinki Bildirgesi kapsamında bilimsel araştırmaların amaç ve yönteminden başlayarak tüm süreçlerinin etik uygunluğunun Etik Kurullar tarafından değerlendirilmesi beklenmektedir (13). Bildirgenin 23. maddesi Araştırma Etik Kurullarına ayrılmıştır. Bu bölümde, "Araştırma protokolü, araştırma başlamadan önce, değerlendirmesi, yorumda bulunması, yol göstermesi ve onay

vermesi için ilgili araştırma etik kuruluna sunulmalıdır." denilmektedir. Bildirgenin 25.-32. maddeleri arasındaki Aydınlatılmış Onam ile ilişkili maddeler gereği, kişilerin araştırmaya katılımları gönüllülük temelinde olmalıdır. Bu bölümde, her potansiyel katılımcının araştırmacının amaçları, yöntemleri, finansman kaynakları, olası çıkar çatışmaları, araştırmacının kurumsal bağlantıları, çalışmadan beklenen yararlar ve potansiyel riskler, verebileceği rahatsızlıklar, araştırma sonrasında yapılacaklar ve araştırmacının diğer yönleri hakkında uygun biçimde aydınlatılması ile daha sonra herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadan çalışmada yer almayı reddetme ya da onamını herhangi bir anda geri çekme hakkına sahip olduğu konusunda aydınlatılması gerekliliği belirtilmektedir. Helsinki Bildirgesinde, aydınlatılmış onamın tercihen yazılı alınması gerektiği belirtilmekte, onamın yazılı olarak verilmesi mümkün değilse, yazılı olmayan onamın tanıklar huzurunda resmen belgelenmesi istenmektedir.

Çevrimiçi ankette de onamın amacı ve içeriği değişmemektedir. Araştırmacı, çalışmanın kısa bir açıklamasını ankete geçmeden önce sunmalıdır. Araştırmacının amacı, bilgilerin ne amaçla ve nasıl kullanılacağı, nasıl ve ne süre ile saklanacağı açık şekilde ankete başlamadan paylaşılmalı ve katılımcıların bilgilendirilmiş onamı sağlanmalıdır. Bu onam, gerekli açıklamayı izleyen bir "Okudum, anladım ve katılmayı kabul ediyorum" şeklindeki ifade onayı, bir kutucuğun işaretlenmesi şeklinde sağlanabilir. Anket soruları ancak bu onay sonrasında ulaşılabilir kılınmalıdır. Araştırmacılar, aynı zamanda çalışmayla ilgili bilgilendirme yaptıkları her ortamda bilgilendirilmiş onamın önemini vurgulamalıdır.

Katılımcının geri çekilme hakkı, özellikle araştırmacının hassas bir konu ya da grupla yapıldığı durumlarda daha da önemlidir. Soruların yanıtlanması sırasında katılımcının kendilerini baskı ya da psikolojik olarak zor durumda hissetmesi durumunda, anketin ilgili sorusunu atlayabilecekleri ya da anketten tamamen çekilebilecekleri en başta belirtilmelidir. Devam eden ankette, bağlantılı sorular nedeniyle ilerleme ancak bir önceki sorunun yanıtlanmasına dayanıyorsa bu hassas durum için yanıtın boş bırakılması yerine, o maddenin atlamasına olanak tanıyan ve durumu açıklayan bir seçenek eklemelidir.

Katılımcıların gerek duyduklarında araştırmacılara ulaşabilecekleri bir iletişim bilgisi verilmiş olmalıdır. İletişim bilgileri, sorumlu araştırmacının çalıştığı kurumun telefonu ya da araştırmacıya ait e-posta adresi olabilir. Bu bilginin sağlanması araştırma sonuçlarına ulaşmak isteyen katılımcıların taleplerini iletmesi için de yararlı olabilir.

Araştırmacının en başından sonuna kadar katılımcıların anonimliği ve gizliliğini koruması ile ilgili gerekli tedbirler alınmış olmalıdır. Anonimlik ve gizlilik, genellikle eş anlamlıymış gibi kullanılsa da anlamları farklıdır. Anonimlik katılımcının kimliği ile ilgili tanımlanabilir tüm öğeleri gizlemek anlamına gelirken, gizlilik verinin kontrol derecesidir. Gizlilik ve anonimleştirme ile ilgili risklere karşı dikkatli olmalı, alınan önlemler katılımcılarla paylaşılmalıdır. Araştırma sürecinde herhangi bir risk oluşması durumunda katılımcılardan onay alınmadan raporlama yapılmamalıdır.

Çevrimiçi anket uygulamalarında katılımcıların teknolojik olarak desteklenmeleri gerekebilir. Dijital okuryazarlığın düşük olduğu hallerde, internet bağlantısı imkânı olsa dahi internet üzerinden ankete katılmama ihtimali bulunmaktadır. Katılımcılara ankete katılım hakkı verebilmek için gerekli siteleri nasıl kullanacakları konusunda yardımcı olmak ile ilgili de bir yöntem üzerinde düşünülmeli ve hayata geçirilmelidir. Ülkemizde son on yılda iki katına çıkan internet kullanımı olsa da yaşla beraber kullanımın azaldığı ve kadın cinsiyetin tüm yaş gruplarında erkeklere göre daha az internet kullandığını düşünüldüğünde teknolojik destek verilmesi bu gruplar için daha da önemli olmaktadır (14).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışma, web anketlerini içeren internet araştırma protokollerinin Etik Kurullarda en sık incelenen tür olduğunu ve bu metodolojinin akademik araştırmalar için artan yaygınlığını ortaya çıkarmıştır (15). Etik Kurullarla yapılan çalışmada katılımcılar, bu anket verinin elektronik ve çevrimiçi yapısının, rıza, risk, mahremiyet, anonimlik, gizlilik ve özerklik gibi geleneksel araştırma etiği ilkelerine meydan okuduğunu ve veri depolama, güvenlik, örnekleme ve anket tasarımıyla ilgili yeni metodolojik karmaşıklıklar eklediğini belirtmişlerdir.

Çevrimiçi anketlerin uygulanmasındaki bu karmaşıklığa verilen tek bir yanıt henüz

bulunmamaktadır. Üstelik teknolojik olanaklar başta yapay zekanın bu alandaki uygulamaları olmak üzere sürekli gelişmekte, farklı seçeneklerle beraber yanıtlanması gereken yeni etik sorular oluşmaktadır. Bu nedenle, araştırmacıların bağlı olduğu bilimsel kuruluşlar konuyla ilgili etik kodlar yayınlamaya başlamıştır. Helsinki Bildirgesinin yeni sürümünde de bu konunun tartışılması gerekli görünmektedir.

Bilimsel kurumlardan konuyla ilgili kapsamlı görüş bildirenlerden biri, İngiliz Psikologlar Derneği'dir. Onun dört temel prensipte dikkat çektiği hususlar Tablo 1'de verilmiştir (16).

Teknolojideki değişimin hızı her geçen gün artmaktadır. Bunun sonucu olarak yeni sosyal ve araştırma kullanım alanları ortaya çıkmaktadır. Tam da bu nedenle, 2023 yılında güncellenen **Araştırmalarda Dürüstlük Konusunda Avrupa Davranış Kodu**, araştırmada teknolojilerin yeni yollarla geliştirilmesi ve uygulanmasını, sosyal medyanın araştırma sonuçlarını paylaşmak ve yaymak için kullanım ve etkisini içermekte, ayrıca veri yönetimi uygulamalarındaki değişikliklere, Genel Veri Koruma Yönetmeliğini (GDPR) ile Açık Bilime dikkat çekmekte, araştırma kültürünün önemine ilişkin yeni bir farkındalığı da yansıtmaktadır (17).

Tablo 1. Çevrimiçi Bir Çalışma Tasarlarken, Uygularken veya Değerlendirirken Dikkat Edilmesi Gereken Temel Etik Değerlerin Özeti	
İlke	Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar
Bireylerin ve toplulukların özerkliğine, mahremiyetine ve onuruna saygı	<p>Kamu/özel ayrımı – Çevrimiçi kaynaklardan elde edilebilecek verinin ne ölçüde kamusal veya özel alan olarak değerlendirilmesi gerektiği</p> <p>Geçerli onay – Sağlam, izlenebilir geçerli onay prosedürlerinin nasıl uygulanacağı.</p> <p>Gizlilik – Katılımcı verisinin gizliliğine ilişkin risk seviyeleri ve bu risklerin, özellikle de zarara neden olabilecekleri durumlarda, nasıl en aza indirilebileceği ve/veya katılımcıların bu riskler konusunda nasıl bilgilendirileceği.</p> <p>Anonimlik – Katılımcının anonim kalmasına ve kimliğinin yeniden belirlenemez kalmasına olanak tanıyan sağlam prosedürlerin nasıl uygulanacağı.</p> <p>Yanıtma – Katılımcının saygılı bir şekilde ve araştırma amaçları doğrultusunda nasıl bilgilendirileceği.</p> <p>Çekilme – Katılımcının verisi için çekilme haklarını kullanmalarına izin veren sağlam prosedürlerin nasıl uygulanacağı.</p> <p>Telif hakkı – Telif hakkı sorunları ve veri sahipliği ve olası veri kaynaklarının kullanılması için ne zaman izin alınması gerektiği.</p>
Bilimsel dürüstlük	<p>Kontrol seviyeleri – Düşük kontrol düzeylerinin bir çalışmanın bilimsel değerini nasıl etkileyebileceği ve uygun olduğunda kontrol düzeylerini maksimize etmenin en iyi yolunun ne olduğunun belirlenmesi.</p>
Sosyal sorumluluk	<p>Sosyal yapıların bozulması – Önerilen araştırma prosedürlerinin ve yaygınlaştırma uygulamalarının sosyal grupları ne ölçüde bozabileceği / zarar verebileceği.</p>
Faydaları en üst seviyeye çıkarmak ve zararı en aza indirmek	<p>Faydaları en üst seviyeye çıkarmak – Yukarıda bahsedilen konuların her birinin bir araştırmacının faydalarını azaltabileceği etkiler ve bu etkilerin en aza indirmek için en iyi prosedürler.</p> <p>Katılımcılara verilen zararın en aza indirilmesi – Yukarıda belirtilen konuların her biri için katılımcılara olası zararların belirlenmesi ve zararı en aza indirmek için en iyi prosedürler.</p> <p>Araştırmacılara verilen zararı en aza indirmek – Yukarıda belirtilen konuların her biri için araştırmacılara ve/veya kurumlara olası zararlarının belirlenmesi ve zararı en aza indirmek için en iyi prosedürler.</p>

Bu kadar yeniliğin olduğu bir ortamda, bir kez daha iyi araştırma pratiklerinin araştırmada dürüstlüğe dair temel ilkeler üzerinde yükseldiğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, bu derleme makalesi, dijital çağın araştırma yöntemlerini anlamak ve uygulamak isteyen araştırmacılar için açıklamalı örnekleri ve çevrimiçi araştırmalarda sıklıkla göz ardı edilebilen etik konulara özel bir vurgu yaparak, veri toplama sürecinin tüm aşamalarında uygulanması önerilen basamakları sunmuştur. Çevrimiçi veri toplama sürecinin her aşamasını detaylı bir şekilde ele alarak, etik olarak yürütülen bilimsel araştırmalarında güvenilir verilere ulaşmayı hedefleyen araştırmacılar için temel bir rehber niteliği taşımaktadır.

İletişim: Eray Öntaş

E-Posta: erayontas@gmail.com

Kaynakça

1. Burns KEA, Duffett M, Kho ME, Meade MO, Adhikari NKJ, Sinuff T, et al. A Guide for the Design and Conduct of Self-Administered Surveys of Clinicians. *Canadian Medical Association Journal*. 2008. <https://doi.org/10.1503/cmaj.080372>.
2. National Library of Medicine. Medical Subject Headings (MeSH) Browser (2024). Erişim Tarihi: 01.01.2024, Erişim Sitesi: <https://meshb.nlm.nih.gov/>
3. Türkiye Bilim Terimleri. 2024. Erişim Tarihi: 01.01.2024, Erişim Sitesi: <https://www.bilimterimleri.com/>
4. The IFRC Solferino Academy. Data Playbook V1 2022. Erişim Tarihi: 01.01.2024, Erişim Sitesi: https://preparecenter.org/wp-content/uploads/2022/11/DTPB_V1.pdf
5. Free Software Foundation. GNU PSPP. Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: <https://www.gnu.org/software/pspp/>
6. The UK EQUATOR Centre. The EQUATOR (Enhancing the QUALity and Transparency Of health Research) Network. Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: <https://www.equator-network.org/>
7. Elm Ev, Altman DG, Egger M, Pocock SJ, Gøtzsche PC, Vandenbroucke JP. The Strengthening the Reporting of Observational Studies in Epidemiology (STROBE) Statement: Guidelines for Reporting Observational Studies*. *Bulletin of the World Health Organization*. 2007. <https://doi.org/10.2471/blt.07.045120>.
8. Eysenbach G. Improving the Quality of Web Surveys: The Checklist for Reporting Results of Internet E-Surveys (CHERRIES). *Journal of Medical Internet Research*. 2004. <https://doi.org/10.2196/jmir.6.3.e34>.
9. Vikas M, Aparna M. Internet-based surveys: Relevance, methodological considerations and troubleshooting strategies. *General Psychiatry*. 2020;33(5):e100264. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100264>.
10. Edwards PJ, Roberts I, Clarke MJ, DiGuseppi C, Wentz R, Kwan I, et al. Methods to increase response to postal and electronic questionnaires. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2009(3). <https://doi.org/10.1002/14651858.MR000008.pub4>.
11. Google LLC. Google Formlar. Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: <https://docs.google.com/forms/>
12. Google LLC. Google Hizmet Şartları (2022). Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: <https://policies.google.com/terms>
13. Dünya Tabipleri Birliği. Helsinki Bildirgesi - İnsanlar Üzerinde Yapılan Tıbbi Araştırmalarla İlgili Etik İlkeleri (2013). Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: <https://www.ttb.org.tr/images/stories/file/2013/helsinki.pdf>
14. Türkiye İstatistik Kurumu. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2023 . Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilism-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilism-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-2023-49407)
15. Buchanan EA, Hvizdak EE. Online Survey Tools: Ethical and Methodological Concerns of Human Research Ethics Committees. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*. 2009;4(2):37-48. <https://doi.org/10.1525/jer.2009.4.2.37>.
16. The British Psychological Society. Ethics guidelines for internet-mediated research (2021). Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: <https://explore.bps.org.uk/content/report-guideline/bpsrep.2021.rep155>
17. All European Academies (ALLEA). The European Code of Conduct for Research Integrity - Revised Edition 2023 . Erişim Tarihi: 28.01.2024, Erişim Sitesi: <http://www.doi.org/10.26356/ECOC>